

УДК 338.1:331.101

DOI: <https://doi.org/10.32782/2224-6282/186-17>**Барбінова А.В.**

кандидат педагогічних наук, доцент,
Полтавський національний педагогічний університет
імені В.Г. Короленка
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-0265-875X>

Barbinova Alla

Poltava V.G. Korolenko National Pedagogical University

ОРГАНІЗАЦІЙНІ ЗАСАДИ РЕАЛІЗАЦІЇ СОЦІАЛЬНОЇ ІНКЛЮЗІЇ НА РИНКУ ПРАЦІ УКРАЇНИ

Стаття присвячена розгляду організаційних засад реалізації соціальної інклюзії на ринку праці в Україні. Визначено, що соціальна інклюзія - це процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності або соціального вилучення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті та досягти рівня життя і добробуту відповідно до стандартів якості життя. Доведено, що державні нормативно-правові документи України базуються на міжнародних нормативно-правових актах та встановлюють вимоги та принципи, що стосуються функціонування державних структур і відносин щодо соціальної інклюзії, регламентують та встановлюють рівність прав та можливостей усіх громадян. Ідеологія інклюзивного підходу на ринку праці покликана забезпечити безбар'єрність для усіх верств суспільства. Мова йде про виключення будь якої дискримінації за станом здоров'я і толерантного ставлення до усіх людей, які мають особливі потреби.

Ключові слова: соціальна інклюзія, ринок праці, безбар'єрність, простір, доступність.

ORGANIZATIONAL PRINCIPLES OF IMPLEMENTATION OF SOCIAL INCLUSION IN THE LABOR MARKET OF UKRAINE

The article is devoted to consideration of organizational principles of realization of social inclusion. The purpose of the study is to analyze the peculiarities of the implementation of social inclusion in the labor market of Ukraine. The relevance of the study is due to the constant transformation of the modern labor market in Ukraine, which is due to the needs of consumers, foreign economic ties, intellectualization of production, the ratio of supply and demand, the quality of the personnel of enterprises, institutions and organizations, etc. These factors affect the change in industrial relations, the range of subjects of which is constantly changing. Accordingly, there is a mutual reorientation of the needs of consumers of the labor market and offers of commodity producers and service providers. The features of the implementation of social inclusion were determined by studying the scientific literature and analyzing the legal acts that made it possible to generalize on the specified problem. In the course of scientific research, it is determined that the state regulatory documents of Ukraine are based on international regulatory legal acts and establish requirements and principles relating to the functioning of state structures and relations on social inclusion, regulate and establish the equality of rights and opportunities of all citizens. In addition, the availability of the necessary logistics and the creation of unhindered and safe working conditions serve as determining factors in the labor choice in the labor market. Potential employers should focus on ensuring barrier-free for their employees or consumers of the services offered, as this affects labor productivity, economic results of enterprises. It is proved that social inclusion excludes any discrimination on health grounds and implies a tolerant attitude towards all people who have special needs. The materials of the article have scientific value for scientists, applicants for education and specialists who focus on inclusive processes in society.

Keywords: social inclusion, labor market, barrier-free, space, accessibility.

JEL classification: J40, C32

Постановка проблеми. Євроінтеграційні процеси України передбачають переосмислення ставлення суспільства до проблем людей з інвалідністю. Європейська практика характеризується переходом від медичної моделі соціалізації людей з інвалідністю до соціальної, за якої порушення в здоров'ї людини розглядаються не як відхилення, а як нормальний аспект життя. Перехід до соціальної моделі соціалізації осіб з інвалідністю розширює їм можливості утвердити свої права у суспільстві, в тому числі реалізувати свій потенціал на ринку праці, який у сучасних соціально-економічних умовах відзначається зміною архітектоники та інфраструктури.

Сучасний ринок праці України постійно зазнає трансформацій, оскільки на його функціонування впливають такі чинники, як потреби споживачів, зовнішньо-економічні зв'язки, інтелектуалізація

виробництва, співвідношення попиту та пропозиції, якість кадрового складу підприємств, установ та організацій та ін. Ці чинники впливають на зміну виробничих відносин, коло суб'єктів яких постійно варіюється. Відповідно відбувається взаємна переорієнтація потреб споживачів ринку праці та пропозицій товаровиробників та надавачів послуг.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Стрімкий розвиток технологій забезпечує повноцінне входження осіб з інвалідністю у суспільство. Такі люди стають не лише повноцінними користувачами послуг на ринку праці, але можуть бути висококваліфікованими конкурентноздатними робітниками. Це спонукає науковців і практиків до подальшого теоретичного осмислення та прийняття дієвих рішень, які б сприяли пошуку нових моделей та механізмів удосконалення соціальної інклюзії. Світова економіка постійно зазнає

трансформаційних змін, які мають прямий вплив на вітчизняну економіку. Поява нових глобальних викликів призводить до переорієнтації потреб споживачів ринку праці та вимагає визначення якісно нових пріоритетів.

Зважаючи на такі тенденції, наукові напрацювання багатьох учених спрямовані на дослідження теоретичних та прикладних проблем інклюзивного розвитку суспільства. Так, механізми розвитку соціальної інклюзії висвітлено у працях українських та зарубіжних учених, зокрема Бутка М., Геєця В., Герасимчука З., Гриценюк І., Залозної Ю., Кінзерського Ю., Ковальської Л., Софій Н., Сергеевої Л., та інших. Соціально-педагогічній реабілітації осіб з інвалідністю присвячені праці Безпалько О., Григор'єва С., Пальчевський С., Харченка С., Харченко Л.П. та ін.

Значна увага науковців свідчить про потребу нового формату інституцій суспільного розвитку, які потребують наукового обґрунтування механізмів реалізації соціальної інклюзії на ринку праці України. Ця проблема є об'єктом досліджень таких галузей як економіка, політологія, соціологія та ін. Однак, реалізація соціальної інклюзії на ринку праці України з позицій менеджменту потребує подальших досліджень.

Мета статті – проаналізувати особливості реалізації соціальної інклюзії на ринку праці України.

Виклад основного матеріалу дослідження. Прямий вплив світової економіки на ринок праці в Україні зумовлює появу кількісних та якісних змін у структурі ринку праці. З одного боку такі перетворення відкривають нові можливості для становлення інноваційних видів зайнятості. Але водночас прослідковуються певні загрози й ризики у соціально-трудої сфері, оскільки відбувається реструктуризація зайнятості населення відповідно до вимог ринку праці, який є причиною виникнення інноваційних нетрадиційних нетипових її форм. Як свідчить практика, нині на ринку праці найбільш затребуваними є ті фахівці, які мають високий рівень професійних компетентностей та прагнуть до самоудосконалення, спрямовують свої зусилля на підвищення кваліфікації, набуття нових компетентцій, формування готовності до праці в умовах постійних змін. Важливим фактором, що впливає на функціонування ринку праці є стрімкий розвиток цифрових технологій. Завдяки цифровізації для різних соціальних категорій населення, не залежно від віку, статі, чи стану здоров'я розширюється спектр можливостей здійснювати професійну діяльність.

Однак, для успішного функціонування ринку праці в Україні необхідно удосконалювати механізми соціальної інклюзії для маломобільних верств населення. До таких цільових груп належать особи з функціональними порушеннями працездатності та інвалідністю, люди старшого віку, матері з дітьми до 6 років, діти, що залишилися без батьківського піклування та молодь.

Соціальна інклюзія – це процес, спрямований на забезпечення людям, які зазнають ризику бідності або соціального вилучення, можливостей та ресурсів, необхідних для того, щоб повною мірою брати участь в економічному, соціальному та культурному житті та досягти рівня життя і добробуту відповідно до стандартів якості життя [1]. Соціальна інклюзія як система забезпечення умов, за яких усі дорослі і діти роблять свій внесок у його розвиток суспільства і стають рівно-

правними його членами суспільства, виникла в результаті переорієнтації суспільної політики на утвердження рівності громадян.

Нині соціальна інклюзія набула особливого значення, оскільки розглядається у правовому полі Європейського союзу та ООН. Провідними ідеями реалізації соціальної інклюзії залишається забезпечення безперешкодного життєвого середовища у публічному просторі, доступ до інфраструктурних об'єктів. Визначальною характеристикою соціальної інклюзії є спрямованість загальної практики на вирішення низки соціальних проблем, серед яких подолання нерівності у сфері освіти та охорони здоров'я, уникнення труднощів із матеріальним забезпеченням та житлом, зниження рівня бідності та безробіття, тощо.

Так, на 74-й сесії ООН було прийнято Порядок денний «Сприяння соціальній інтеграції через соціальну інклюзію», в якому наголошується на тому, що соціальна інклюзія та рівність пов'язані між собою, і що увага має бути зосереджена на інвестуванні в найбільш неблагополучні та виключені групи населення, до яких можуть входити: діти, жінки, молодь, особи з інвалідністю, особи похилого віку, мігранти та корінні народи [2].

У 2015 році членами ООН було ухвалено план досягнення спільного кращого майбутнього до 2030 року. Затверджений Порядок денний «Перетворення нашого світу: Порядок денний у сфері сталого розвитку до 2030 року» передбачає затвердження 17 Цілей сталого розвитку, згідно яких спільні зусилля буде спрямовано на подолання крайньої бідності, боротьбу з нерівністю і несправедливістю та на захист нашої планети. Для встановлення стратегічних рамок національного розвитку України на період до 2030 року на засадах принципу «нікого не залишити осторонь» було започатковано інклюзивний процес адаптації Цілей сталого розвитку [3].

Правові механізми соціальної інклюзії в Україні регулюються низкою Законів України. Серед таких нормативних документів: Закон України «Про основи соціальної захищеності осіб з інвалідністю в Україні», Закон України «Про соціальні послуги», Закон України «Про державні соціальні стандарти та державні соціальні гарантії», Закон України «Про адміністративні послуги» та ряд інших нормативно-правових документів.

Державні нормативно-правові документи встановлюють вимоги та принципи, що стосуються функціонування державних структур, і відносин щодо соціальної інклюзії, регламентують та встановлюють рівність прав та можливостей. Крім того, такі документи слугують правовим підґрунтям для подолання бар'єрів різної природи, з якими зустрічаються маломобільні верстви населення. Згідно статті 2 ЗУ «Про соціальні послуги» основними цілями надання соціальних послуг є профілактика складних життєвих обставин; подолання складних життєвих обставин; мінімізація негативних наслідків складних життєвих обставин [4].

Сутність інклюзивного підходу полягає у зміні акцентів у трактуванні концепції інвалідності.

Інклюзія – це процес збільшення ступеня участі всіх громадян у соціумі; процес реального залучення осіб із порушеннями в здоров'ї до активного суспільного життя, який передбачає адаптацію соціального середовища до потреб людини [5].

Сучасна орієнтація ринку праці на забезпечення соціальної інклюзії з позицій інклюзивного підходу має відбуватися за рахунок:

- поцінування, визнання і поваги щодо кожної особи;
- надання можливостей для навчання і розвитку, творчого інтелектуального зростання кожної людини;
- причетності та участі кожного у прийнятті рішень;
- спільного користування фізичним та соціальним простором;
- фінансової підтримки реалізації соціальних програм [2].

Ідеологія інклюзивного підходу покликана забезпечити безбар'єрність для усіх верств суспільства. Мова йде про виключення будь якої дискримінації за станом здоров'я і толерантного ставлення до усіх людей, які мають особливі потреби.

З метою створення безбар'єрного простору в різних аспектах життя людини, рівних можливостей для всіх суспільних груп населення для самореалізації, здобуття освіти, працевлаштування, розвитку здібностей та потенціалу, забезпечення системного та комплексного підходу щодо реалізації принципів соціальної, економічної, політичної, цифрової та фізичної безбар'єрності, затверджено в Україні затверджено Національну стратегію із створення безбар'єрного простору в Україні на період до 2030 року. Згідно цього документу стратегічний курс за напрямками безбар'єрності орієнтується на забезпечення таких видів безбар'єрності: фізична, інформаційна, цифрова, суспільна та громадянська, освітня, економічна.

Забезпечення фізичної безбар'єрності передбачає дотримання загальноприйнятих практик створення безперешкодного життєвого середовища для осіб з інвалідністю та інших маломобільних груп населення та сталої мобільності на державному та місцевих рівні. Способами забезпечення фізичної безбар'єрності є доступність до будівель, громадського простору та інфраструктури, будівель.

Досягнення інформаційної безбар'єрності можливе шляхом застосування технологій, що будуть орієнтовані на що потреби та можливості людей з порушеннями зору, слуху та різними рівнями комунікативності.

Цифрова безбар'єрність ґрунтується на забезпеченні швидкісним інтернетом усі населені пункти країни з метою вільного доступу до цифрових сервісів.

Суспільна та громадянська безбар'єрності передбачають активну участь усіх без виключення громадян у житті суспільства шляхом залучення до громадських обговорень, утворення громадських об'єднань та ін.

Освітня безбар'єрність забезпечує вільний доступ до закладів освіти для всіх вікових категорій протягом життя з метою отримання освітніх послуг.

Досягнення економічної безбар'єрності можливе шляхом реалізації комплексу заходів, який забезпечить доступність підприємницької діяльності, руйнування бар'єрів на ринку праці, під час працевлаштування та на робочому місці.

Кожен із цих напрямів передбачає комплекс рішень, спрямованих на різні суспільні групи, зокрема, людей з інвалідністю, молодь, батьків з маленькими дітьми, літніх людей. Головна мета – здійснити переорієнтацію суспільних переконань, в основі яких безбар'єрність

вважається новою суспільною нормою, за якої поважаються та враховуються особливості і потреби кожної людини.

Фактично, соціальна інклюзія спрямована на досягнення позитивних змін у політичній, економічній, соціальній сферах. Забезпечення рівності і доступності свідчить про спрямування на утвердження соціальної рівності.

Реалізація соціальної інклюзії на практиці передбачає широке коло стратегій і ресурсів, які орієнтовані на ті групи населення, які перебувають у несприятливому середовищі. В основі цих стратегій повинні бути такі принципи:

- визнання відмінностей у розвитку людей, поширення переконання, що усі люди є однаковими в тому, що незважаючи на індивідуальні відмінності, усі мають цінність;
- надання можливостей для навчання та розвитку, творчого інтелектуального зростання особистості, вибору дітьми і дорослими жити значущим для них життям, яке заслуговує на підтримку;
- наявність підтримки у прийнятті рішень, що стосуються кожного особисто в питаннях сім'ї та життя у суспільстві; громадяни залучаються до участі й прийнятті рішень щодо політики та участі у політичному житті суспільства;
- це спільне користування фізичним і соціальним простором –громадськими закладами та установами, громадським транспортом тощо;
- наявність матеріальних ресурсів і, зокрема, фінансової підтримки соціальних програм.

Нагальною необхідною є розробка завдань щодо вдосконалення механізмів реалізації соціальних потреб на регіональних ринках праці, в основу яких мають бути покладені соціальні потреби працівників різних соціальних категорій. Під соціальними потребами працівника на ринку праці науковці розуміють сукупність потреб, що виникають та реалізуються в процесі його трудової діяльності, виступають одночасно результатом і передумовою розвитку суспільного виробництва, спонукають до ефективної праці та освітньо-професійного зростання (потреби у праці, отриманні доходу, соціальному захисті, потреби у реалізації знань, професійних вмінь, спілкуванні, повазі, творчості, самореалізації, освітньо-професійному та кар'єрному зростанні тощо). Важливо підкреслити, що соціальні потреби працівників завжди відображають нестачу того, що є дуже важливим для працівника у соціально-трудовій сфері. Усвідомлені пріоритетні соціальні потреби формують основу забезпечення різних видів безбар'єрності та доступності. Рівень забезпечення потреб та інтересів працівників, мотивація їх трудової поведінки повною мірою впливають на працездатність працівника. Крім того, наявність необхідного матеріально-технічного забезпечення та створення безперешкодних та безпечних умов праці слугують визначальними факторами при трудовому виборі на ринку праці. Потенційні роботодавці повинні орієнтуватися на забезпеченні безбар'єрності для своїх працівників або споживачів запропонованих послуг, оскільки це відбивається на продуктивності праці, економічних результатах діяльності підприємств.

Усі без виключення установи та організації в залежності від своїх масштабів, форм власності, галузевої

приналежності, місця розташування та інших умов повинні дотримуватися чинного нормативно-правового законодавства у сфері соціального забезпечення та забезпечення прав найманих працівників на безпечні і безперешкодні умови праці. Для цього адміністрація установи чи організації може розпоряджатись власною соціальною інфраструктурою або мати набір тільки її окремих елементів або розраховувати на кооперацію з іншими організаціями та на муніципальну базу соціальної сфери [6].

Висновок. Стратегічно важливими цілями функціонування ринку праці в Україні є забезпечення соціальної інклюзії, яка реалізує права маломобільних верств населення на умови, за яких усі дорослі і діти роблять свій внесок у його розвиток суспільства і стають рівноправними його членами суспільства. Забезпечення безбар'єрності для маломобільних верств

населення позитивно впливає на якісні та кількісні показники ринку праці, оскільки дозволяє таким категоріям суспільства реалізувати своє право на безпечні та безперешкодні умови праці. Впровадження стратегії соціальної інклюзії в сучасний ринок праці на державному рівні свідчить про те, що в Україні запроваджені механізми державного регулювання соціальної інклюзії, які розроблені з урахуванням міжнародних нормативно-правових документів. Вони спрямовані на дотримання норм всебічного розвитку суспільства, активізацію участі у суспільній діяльності, скорочення нерівності і подолання бідності, підвищення соціальної безпеки та доступність якості послуг. Забезпечення інклюзивного зростання на вітчизняному ринку праці передбачає зниження рівня безробіття, що призводить до добробуту та економічного прогресу.

Список використаних джерел:

1. Найда Ю., Ткаченко Л. Стандарти громадсько-активної школи: соціальна інклюзія: навчально-методичний посібник. Київ : ТОВ «Видавничий дім «Плеяди», 2014. 68 с.
2. Семигіна Т. Нові глобальні етичні принципи соціальної роботи. *Вісник Академії праці, соціальних відносин і туризму*. 2019. № 1. С. 70–85.
3. 17 цілей сталого розвитку. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/>
4. ЗУ «Про соціальні послуги». URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text>
5. Колупаєва А.А. Інклюзивна школа: особливості організації та управління : навчально-методичний посібник. Київ : ФО-П Парашин І.С., 2010. 128 с.
6. Колот А. Майбутнє світу праці та соціально-трудового розвитку очима відомих економістів. *Соціально-трудові відносини: теорія та практика*. 2016. № 1. С. 8–21.

References:

1. Naida Yu., Tkachenko L. (2014). Standarty hromadsko-aktyvnoi shkoly: sotsialna inkluziia: navchalno-metodychnyi posibnyk [Standards of a socially active school: social inclusion: educational and methodological manual]. Kyiv: TOV «Vydavnychiy dim «Pleiady», 68 p. (in Ukrainian)
2. Semyhina T. (2019) Novi hlobalni etychni pryntsyipy sotsialnoi roboty [New global ethical principles of social work]. *Visnyk Akademii pratsi, sotsialnykh vidnosyn i turyzmu*, no 1, pp. 70–85. (in Ukrainian)
3. 17 tsilei staloho rozvytku [17 sustainable development goals]. URL: <https://globalcompact.org.ua/tsili-stijkogo-rozvytku/> (in Ukrainian)
4. ZU «Pro sotsialni posluhy» ["On social services"]. URL: <https://zakon.rada.gov.ua/laws/show/2671-19#Text> (in Ukrainian)
5. Kolupaieva A.A. (2010) Inkluzivna shkola: osoblyvosti orhanizatsii ta upravlinnia: Navchalno-metodychnyi posibnyk [Inclusive school: peculiarities of organization and management: educational and methodological manual]. Kyiv: FO-P Parashyn I.S., 128 p.
6. Kolot A. (2016). Maibutnie svitu pratsi ta sotsialno-trudovoho rozvytku ochyma vidomykh ekonomistiv [The future of the world of work and social and labor development through the eyes of famous economists]. *Sotsialno-trudovi vidnosyni: teoriia ta praktyka*, no. 1, pp. 8–21. (in Ukrainian)